

KISS MANYI **ÖZV.** MÁK LAJOSNÉ SZEREPÉBEN
GARAS DEZSÓVEL FEJES ENDRE VONÓ
IGNÁCÁBAN (MADÁCH KAMARASZÍNHÁZ) (Iklády
László felv.)

jat kap, 1958-ban eljátssza a *Kurázi mamát*.

„Az Árnyas úton laktunk néhány éve. Volt egy nagy kertünk, a kertben négy nagy fenyő, és én elhatároztam, hogy kerti karácsonyt csinállok, s ezeket a fákat díszítem fel. Már hetekkel előbb ragasztottam, enyveztem, készíttettem a girlandokat, s végül fel is díszítettem. Aztán december 24-én jött egy vihar, és az egész kerti karácsonyt elfújta a szél ... Gyakran eszembe jut ez az emlék ... Egész színész életemben valami ehhez hasonlót keresek.”

Film, Színház, Muzsika, 1959. december

És újra szerepek végtelen sora: *Kü-lönleges világnap, Esküvő, Giccsparádé, Revizor, Változnak az idők, Boldogtalanok, Jubileum, Simon Machard látomásai, Kispolgárok, Yerma*.

Közben 1962-ben Érdemes művész lett, 1964-ben Kiváló művész. A lapok ilyen alkalomból ismét felkeresik, kedves csevegést folytatnak vele - s ő kedves anekdotákat terjeszt magáról: „.. hiába is kérdez. Rólam mindenki tudja, hogy rossz interjúalany vagyok. Semmire sem tudok válaszolni. Azt sem tudom elmondani, hogyan készülök egy szerepre. Sehogyan sem készülök. Elolvasom a szerepet, és már látom magam előtt, mit csinállok majd ...”

Film, Színház, Muzsika, 1962. június

„Hogyan bújik elő a komikából ennyiféle hiteles karakter és ennyiféle lelemény, hogy akár egyetlen fővetéssel is képes már egy teljes figura lényegét jellemezni? - Nincs arról mit beszélni.

Szeretni kell a szerepet, és akkor minden hangsúly oda kerül, ahova kell.”

Film, Színház, Muzsika, 1963. március

„Tragika és komika. És mindkettőnek törékeny és kis természetével is - kiemelkedő ... Kiváló művész - ki ne tudta volna ezt eddig? De ha a hangsúlyt a birtokosra helyezük, a büszke cím mindjárt jobban megvilágosodik. Kiss Manyi a népköztársaság művésze, egy-szóval a nép művésze is.”

Film, Színház, Muzsika, 1964. április

„Színészportrét kellene írni Kiss Manyiról. Igen ám, csak melyikről? Arról, aki évtizedek óta éneklí fáradhatatlanul, hogy jaj de jó a habos sütemény; vagy arról a Kiss Manyiról, aki Csehov *Három nővérében* Olga szerepét sóhajtozta; vagy arról inkább, aki fekete fejkendős öreg parasztasszonyokat szokott játszani filmen és színházban, komikusokat és tragikusokat egyaránt; vagy arról a Kiss Manyiról talán, aki Hitzig Jucikaként gyerekhangon csipog és kérdezősködik, s aki megteremtette a csicseri Jucika rádiós szerepében azt a rettenetes pesties hangsúlyú mondatot, melyből sajátos kissmanyis dallammal együtt szállóige lett, hogy „Na én megyek!” Vagy arról a Kiss Manyiról kellene portrét írni, aki Brecht *Kurázi mamáját* faragta ki fájdalomból és esendőségből?”

Tükör, 1966. február

„Mit tart legnagyobb erényének? - A jókedvet. Én a kicsiségeknek is örülni tudok. A bajokat meg leszórom magamról. Szeretem az embereket, az életet, a természetet. De legjobban a saját természetemet. Még senki sikerét nem irigyeltem meg. Isten bizony! Ha dicsérnek, hálás vagyok, ha kinevetnek, meg sem hallom. Annyi szépség van az életben, csak észre kell venni. És annyi mocskosság, csak nem szabad odafigyelni.”

Nők Lapja, 1969. március

Századik filmszerepe: *Sziget a szárazföldön*. Jelzők s titkát megfejteni akaró kérdések a megfoghatatlan utolsó nagy színpadi siker kapcsán: Mák Lajosné Fejes Endre drámájában. S aztán döbbszent hír: néhány napja még játszott. Bodnárné, premier előtt, hogy meg-mentse a színház másorát.

Vaskos dosszié, válogatni sem lehet belőle - annyi. És mégis kevés.

LÁZÁR MAGDA

Sulyok - két este

Hétfőn este a Vígszínházban, Ödön von Horváth *Mesél a Bécsi Erdőjében*, a következő napon a Pesti Színházban, Örkény István *Macskajátékában* láthattam - véletlenül egymás után - *Sulyok Máriát*.

Hétfőn egy negyven esztendő dráma epizód szerepét játszotta, kedden egy mai vígjáték abszolút főszerepét. Mindkettőt döbbenetesen, lenyűgözően. Két öregasszony: nem is hasonlítanak, nem is emlékeztetnek egymásra. Két nagyszerűen megrajzolt portré - az ábrázolás, a műalkotás módja is merőben különböző.

Közhely, lapossá koptatott frázis, hogy vannak színészek, akik minden szerepet magukhoz idomítanak, és mások, nagy emberábrázolók, akik maguk bújnak bele az író szabta bőrbébe. Az előbbieket - ha izgalmas, nagy egyéniségek - néha a papirosfigurába is képesek életet lehelni, mert a maguk összetettségéből kölcsönöznek valamit a szerepnek. Nagyobb a tét igazi jellem színpadi megjelenítésénél. Mikor az író nem takerékoskodott a figura egyénítésével, jó színpadi helyzeteinek leleményeivel, akkor válik el, ki hogyan él, hogy képes élni a jó szerep lehetőségeivel. Alázatosan vállalja-e a megírt ember életét, külsejét, belső világát, vagy cinkosan kikacsingat belőle.

Sulyok Mária átváltozó, átlényegülő, a jó szerepben feltétlenül alázatos színészegettség. Gazdag művészpályája minden tapasztalatát, jó értelemben vett szakmai fortélyát nagyszerűen - mert szinte kitapinthatatlanul, észrevehetetlenül - rendeli alá a megoldandó feladatnak. Most éppen naponta váltakozó izgalmassággal a két oly igen különböző öregasszonynak.

A bécsi, wachau toronygondnok néni a maga matriarchális korával és tiszteletet gerjesztő, fehér szegélyes főkötős, tisztes egyszerűségével - már ami a megjelenését illeti - szöges ellentéte a budai zöldövezet hatvanegy (vagy hatvannégy?) éves Orbán Bélánéjának, a ruházatában lompos-gondatlan, életvitelében zürzavaros, rendetlen, kapkodó patikus-özvegynek.

A wachau Nagymama maga a kenetes, álszent gonoszság. Orbánné, azaz Erzi pedig az ember- sőt macskabarát: póztalan jószívűség.

Valaha régen, gyerekkoromban - ha jól emlékszem - *Az est* 25 éves jubileumára kiadott képesalbumot forgattam gyakorta. Sulyok Mária most e két szerepben hirtelen élesen felvillantotta a régi album két ügyes kontraszttal szem-beállított

szenzációfotóját: „Jó öregasszonyok, akik életet adtak: kitüntetett sokgyermekes anyák” - így szólt az egyik tabló aláírása. „Rossz öregasszonyok, akik életet vettek: a tiszazugi arzénos asszonyok!” - így a másiké. A régi aláírás egyes számban pontosan aláillene a két Sulyok-fotó alá.

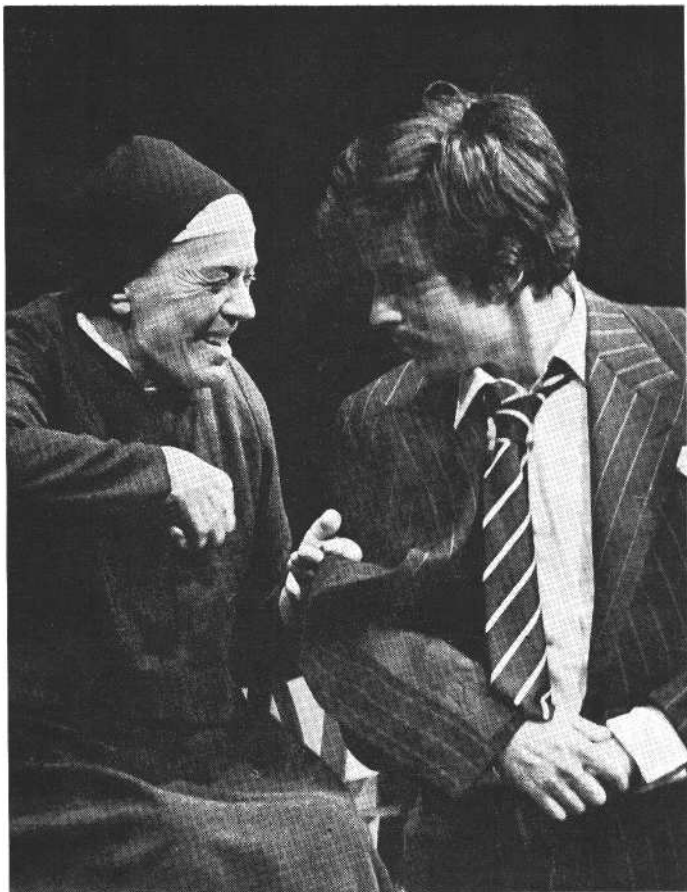
Az arzénos asszonyok eltökéltségét sugallta Sulyok Mária hétfőn este a Vígszínház színpadán, az első megjelenésétől kezdve. Pedig először csak a jámbor, zsörtölődő vénséget, a maga jussát joggal követelő kismemizettet, a maga pénzén földbe vágó nyolcvan-éves önérzettest mutatja be belőle Hor

váth takarékos, kimérten építkező drámai módszere. És mégis: a tiszta, hajlott hátú, bibliai korú vénséget valami sötét tisztátalanság, a dögevők gyilkos bűze lengi körül. Arca szinte felismerhetetlen az első pillanatban: maszkját, mimikáját, hangját jelmez-főkötőjét és valamennyi gesztusát, egész testtartását lehetetlenség külön-külön színészi -trükként" tettenérni. Egészét alkotnak: a wachau nagymamát, a félelmetes toronyörnöt. A megjelenés egésze rég holt, nagy németalföldi realista piktorok portréit idézi.

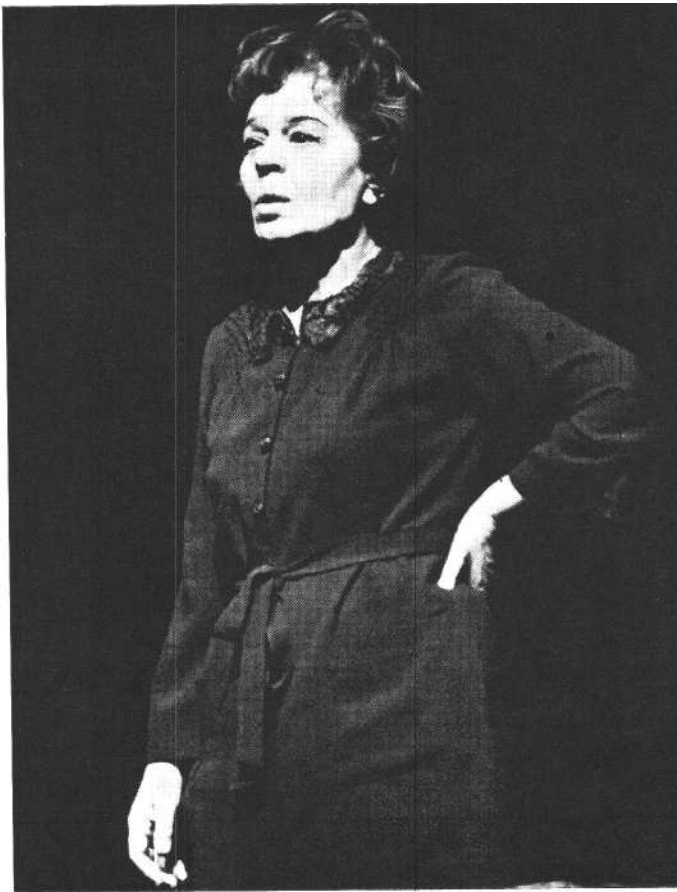
Azután megláttam huszonnégy óra múlva, barna kötött sapkáját arcába húzva, a kezdőjelenetben még kívül a játékon, okos-értelmező, elidegenítő hangon, a szép Szolnok megyei Szkalla-lányok régi fényképét részletezve. Meg-jelenésében már előre sejteti Orbánné, Szkalla Erzsébet magára nem sokat adó, egyelőre a hiúságra fittyet hányó, bánatos, ártatlan öregségét, fél deci macska-tejért féligöltözötten is nyilvános küzdelemre kész játékos vállalkozókedvét.

„Odakint a Wachauban”, a Horváth-dráma mozaikjaiban újból és újból egy-egy mágikus másodperc alatt teremti meg a nézőtérrel a lélegzet-visszafojtottság kontaktusát. A *Macskajáték* jelzett szimultánszínpadán szinte végig jelen van, otthon van. Tele van vele a barátságos kis kamaraszínpad. A Horváth-színműben egy tömbből faragja a gonosz vénség portréját, az egy arcú, egy hangú, csak nagy indulataiban fel-felrikácsoló, felhuhogó, hátborzongatóan nevető és még félelmetesebben éneklő banyáét. Ahogyan unokájának tanácsot s mellé útiköltséget ad Franciaországba, ez az önmagában szinte ártalmatlan szövege ellenére a megtestesült bűnpártolás, sőt, bűnre csábítás. Ahogyan nem reagál lányának a beteg csecsemő sorsa feletti aggodalmára, ez az először néma és passzív ellenállás a kis fattyú létével szemben, mikor csak egy-egy lapos pillantás a pillátlan, beesett szem sarkából fejezi ki a gyilkos indulatot, egyenesen és nagy-ívűen vezet a citerajáték apokaliptikus, gyilkos infantilisságáig. Az öregasszony

SULYOK MÁRIA (NAGYMAMA) ERNVEY BÉLÁVAL ÖDÖN VON HORVÁTH MESEL A BÉCSI ERDŐ CÍMŰ SZÍNLMŰVÉBEN (VIGSZINHÁZ) (Iklády László felv.)

SULYOK MÁRIA (ORBÁNNÉ) SZEREPÉBEN ÖRKÉNY MACSKAJÁTÉKÁBAN. (PESTI SZINHÁZ) (Iklády László felv.)

ujjai cincogó hangokat csálnak ki a primitív hangszerből. Hangja, a maga kísérte, maga improvizálta dallamú ének-hang meg-megcsuklik. A szenilitás gyerekes örömeivel érzeki gyönyörűséget lel a muzsikálásban, és még sokkal félelmetesebb lelki kielégülést az általa improvizált együgyűen egyszerű szövegben - a kis fattyú halálos ítéletének megfogalmazásában: „Anyuka börtönben, apuka csavargó.” A bogarak lábait tépázó szadista kamaszkölyök élvezetével csendül fel a rettenetes kis verdikt fogatlan száján, ahonnét a következő színrelépéskor olyan szárazon, olyan meglepően formásan hangzanak fel a lányának tollbamondott kegyetlen közhelyek, a halálba ker-

getett kisgyerek anyjának szóló frázisvígaszok. Az infantilis vénség groteszk játékosságát, a csúfolódást, nyelvöltögetést, huzakodást és a botjátékot fokozza a hideg és elszánt pofonig, a kispolgári formákra oly érzékeny öreg lelkének e végső, nyilvános leleplezéséig. Erő van a mozdulatban és kiszámíthatatlanság: a gonoszság félelmetes konzerválóereje.

Ha van csúf arcot megszépítő, belülről fakadó mosoly - a wachau anyókéé ennek az ellenkezője. Arcának minden rejtélyes kis redője gonosz táncban torlódik fel, a nevetés hangja valami nem emberi nyikkanás. A káröröm az egyet-len kiváltó forrása ennek a lidérces mosolynak.

A Macskajáték özvegyénél nemcsak a figura kora, külseje, belseje más, hanem a színészi munka, a színészi varázs mikéntje is. Ha amazt egy tömbből faragottnak láttuk, itt a részletek játékos változatossága gyönyörködtet. Nemcsak a 80 éves gonosz nő meg a hatvan év körüli kedves Erzsébet néni arcéle különbözik egymástól. Orbán Béláné alakját Sulyok Mária azzal teszi egységessé, hogy tűzijátékszerűen változtatja színeit. Ez az alak sem mentes az infantilitástól - de itt ennek semmi köze a szenilitáshoz. Ez az asszony ártatlan gyermekeségből őrizte meg csorbítatlanul ezt a gyermekességet. Ahogyan az idegen ruhákat gyermeki nemtörődomséggel sorbapróbálja, majd a borfoltos estélyit egy kézmozdulattal próbálja kitisztítani, hogy az eredménytelenséget alig érzékelhető vállrándítással lereagálva hajítsa sutba, majd az egész históriát a befőtten csendő vagy ablakot betörő gyerek konok és átlátszó tagadásával próbálja lánya elől eltussolni - ez egy eleven, pajkos, rakoncátlan, de semmiképp sem romlott lelkű gyermeket idéz fel. A sok baj és csalódás, a komolykodó, de sikertelen önmérgezés után a meseszerűen nagy testvéri egymásra találás pillanatát feloldandó macskajátékba kezd. Sulyok játszik: macskát játszó, önfeledt, gyerekes öregasszonyt. Boldogító ez a macskajáték, ironikus és feloldódó, infantilis és halálosan komoly, mint a jó gyerek-játékok mind. Úgy is fárad el tőle, felborulva, a szőnyegen. Mint a játékba belefeledkező gyerekek. Kipirulva, lihegve, megfiatalodva. Sőt: megszépülve kócoságában, félrebillentségében is.

Ha Horváth kapzsinak írta meg az öregasszonyát, Örkény adakozónak, szinte könnyelműnek festi a maga Orhánneját. Hogyan ad testet e gondolatnak egyik estéről a másikra Sulyok? Amikor a nagymama a pénzt követeli, szeméből sárga lángok lövellnek ki, hangja átforrósodik, fenyegető lesz. Orbánének hasonló akciója nincs, nem is lehet. Ő csak egyszerűen nem akar senkitől függni, senkitől semmit sem elfogadni, még az imádott testvértől sem. Amikor a pesterzsébeti „díszhangverseny” lázában mégis rászánja magát a ruhakérésre, a természetére oly jellemző dühödt, őszinte felgyorsulással, a hirtelenharagúak kirobbanásával kottyantja ki ellenérzését és azonnali elzárkózását a kapott finom, de jellegtelen, öreges ruhadarabok iránt.

Amíg a nagymama a gyanakvásával a

SULYOK MÁRIA (ORBÁNNÉ) ÉS GREGUSS ZOLTÁN (CSERMLÉNYI VIKTOR) ÖRKÉNY MACSKA JÁTÉKÁBAN (PESTI SZÍNHÁZ) (Iklády László felv.)

rosszhiszeműség töpörödött szobra, addig Szkalla Erzsébet maga a megöregedett kislányos naivitás. Ahogyan titkait nyíltszívűen kitarja a kíváncsi Paulának, mosolyogva, de szeretnivaló mosollyal, mintha nem is ugyanannak az arcnak a redőiből képződne ez, mint a wachau i öregasszony vigyora. Ahogyan gyerme- kesen, naivan, egy bakfis zavarával és tisztaságával álldogál a szép este után öreg gavallérjával, hajdani szeretőjével a sötét előszobában, ahogyan egy büntudatos, de határozott bakfislány meg-szeppentségével, a maga kopottságával, fél lábán fűzős cipővel, a másikon posztómamusszal Viktor hollétét szeretné Cs. Bruckner Adelaida örökös operai tagtól megtudni, azzal eleve lefegyverzi minden prüd ellenérzésünket, esetleges szigorú orrfintorgatásunkat az idejétmúlt örült szerelemmel szemben. E szerelem tagadásának és vállalásának, a dühnek, a féltékenységnek és a rezignációnak ezer színét mozgásának, járásának ritmusával csakúgy jelzi, mint hirtelen másodvirágzó nőiességének kibontásával. Kapcsolata a lábbelikkel ugyanúgy tanulmányt igényelne, mint a szemébe húzott kötött sapkától a kacéran vállalt, „színére-festett” haj kiszabadításán át a dühödt önkócolásig tartó játéksor.

A *Macskajáték* abszolút főszerepében nemcsak a reménykedés és elcsüggedés, a lenyugvás és a ki-kirobbanás lassúbb átmeneteit csodáltuk egy estén át, ha-nem a hirtelen váltások másféle példáit is. A bizarr szerelmi anekdotát Sulyok a megértésen túl a veleszurkolásig tudja emelni. Nemcsak humorának varázsával, játékoságának és gyermeki volta színeinek elbűvölő erejével, hanem azzal a nehezen megfogható móddal is, ahogyan képes a komédiázás legcsapongóbb pillanatában szikár-komolyra váltani. Hogy az író szava nem prédikáció a hasznos öregségről, de szívet melengető emberi tanulság, azt éppen ezzel a fajta váltással húzza alá Sulyok. Ahogyan testvérét félti a műtéttől, ahogyan egy-re elmélyültebben gondolkodva a régi időkön, sallangtalanul és keményen, az apa halálának igazi körülményeit re-konstruálja, ezzel adja meg a bolondozó, négykézláb nyávogó öreggyermek egyéniségének igazi embervoltát.

Sulyok Mária Orbánnét személyes ismerősünkké avatja. A Horváth-dráma nagymamájaként pedig a misztikus ös-gonoszban felidézte a darab keletkezése idején még csak távolról felsejlő fasizmus minden rettenetét.

GÁBOR ISTVÁN

„Figyeltem a tört ütemre is”

II. Richárd-alakításáról beszél Szoboszlai Sándor

A Békés megyei Jókai Színház az idén januárban sikerrel vitte színre Sándor János rendezésében Shakespeare II. *Richárdját*. A címszerepet a színház Jászai-díjas művésze, Szoboszlai Sándor alakította, aki szakítva a rossz beidegződésekkel és megkövesedett tradíciókkal, a tépelődő, töprengő, a felelőssége súlyára ráébredő embert is eljátszotta Richárdként. Nem egyszerűen lelkibeteg, már-már tudathasadásos király ez a békéscsabai Shakespeare-hős, hanem olyan uralkodó, aki képtelen a hatalmával tisztességesen és jól élni, és bukása ezért is törvényszerű. De nem a kiszámíthatatlan sors motiválja ezt a jól fölépített alakítást, hanem az emberi gyarlóságok sokasága, amelyeket hű tü-körként tart elénk a színész. Nem ön-magától elidegenítve mutatja föl persze az ártó indulatokat, hanem belső énjéből kivetítve, jelleme egyenletlenségeiből kitörve. Megfosztása a tróntól, bűneinek elsorolása, majd orgyilkos kézből vett halála a művészi teljesítménynek ritka szép magaslata.

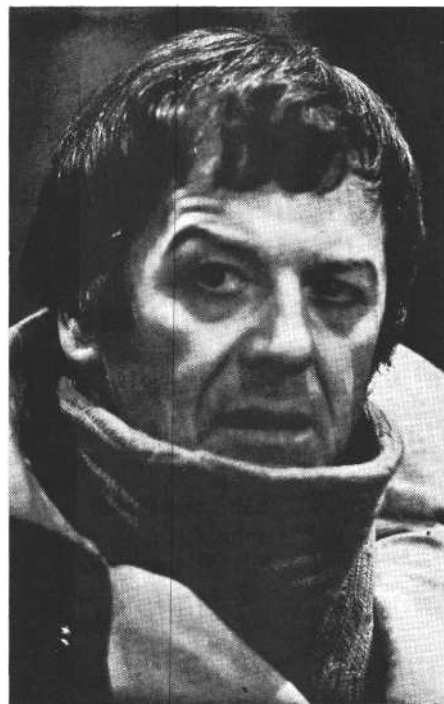
Most, hogy vége van a sikeres elő-adássorozatnak, Szoboszlai Sándort a jól végzett munkáról faggatom.

– *Mire gondolt, amikor megismerkedett ezzel a szereppel?*

– Shakespeare-ről lévén szó, profánul hangzik, de így igaz: rendkívül jó darabnak ítéltém meg. Elsősorban a darab emberi része hatott rám, amit az általam megismert tanulmányok nem is eléggé hangsúlyoznak. Mai embereket láttam magam előtt, olyanokat, akik elrontják az életüket, mert gyöngék, mert csupán az érzelmeikre hallgatnak. Rapszodikusak és szangvinikusak, és ezért alkalmatlanok a vezetésre. Ezt a maiságot, ezt a párhuzamot éreztem meg nagyon élesen a drámában, és inspirált, hogy mindezt végig lehet vezetni az egész darabon.

– *Összességében elégedett a szerep megoldásával?*

Rövid kitérőt tart. Egykori mesteréről, Apáthi Imréről beszél, aki annak idején a Petőfi Színház stúdiójában tanára volt. Szoboszlai Sándor, miután sikeresen elvégezte ezt a stúdiót, 1956

SZOBOSZLAI SÁNDOR
A II. RICHÁRD CÍMSZEREPEBEN
(BÉKÉSCSABAI JÓKAI SZÍNHÁZ) (Illovszky Béla felv.)

augusztusig játszott ebben a színházban, majd Békéscsabára szerződött. (Közben Egerben, Veszprémben volt, és utána ment vissza néhány év múltán ismét Csabára.) Az első békéscsabai évek alatt néha elégedetlen volt önmagával, nem talált rá mindig az alakítás titkos kulcsára, és ezt levélben vallotta meg szeretett mesterének. Levélben válaszolt Apáthi is: „Bizony, alig van még pálya, amelyen olyan nagy szükség lenne az igazi és mély önkritikára, mint a miénk . . . Igazságosan számot vetni önmagunkkal, tisztán látni saját képességeinket, ez a mi pályánkon a legnehezebb és egyben a legfontosabb feladat.

És a kitérő után ismét fölteszem a kérdést:

– *Teljesen elégedett-e ezzel a Richárd-alakítással?*

– A dráma első felében vannak olyan részletek, amelyeket nem tudtam teljesen megoldani. Ha még egyszer szem-bekerülnék ezzel a feladattal, biztosan másképpen csinálnám. Nem először vagyok így szereppel: négy-öt évvel ez-előtti alakításaimra visszagondolva gyakran érzem, hogy most, érettebb fej-jel máshogyan formálnám meg. A második részben viszont vannak olyan mozzanatok, amelyek még az előadások alatt is csiszolódtak.

– *Változott tehát az előadások során a figura?*

– Vannak pillanatok, amelyeknek teljes kidolgozására - a rendező, Sándor János minden erőfeszítése ellenére is - nem juthatott elegendő idő. De hiszen ez következik a vidéki színház aránylag rövid próbaidejéből. Közben azonban